

Козакевич О. М.,
доктор філософії в галузі права (PhD),
доцент кафедри правових та інформаційних технологій
Хмельницького інституту соціальних технологій
Відкритого міжнародного університету розвитку людини «Україна»
ORCID: 0000-0002-5528-7008

ЗАХИСТ ПРАВ І СВОБОД УКРАЇНСЬКИХ ДІТЕЙ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ КРІЗЬ ПРИЗМУ ТРАНЗИТИВНОГО ПРАВОСУДДЯ

PROTECTION OF THE RIGHTS AND FREEDOMS OF UKRAINIAN CHILDREN IN A STATE OF WAR THROUGH THE PRISM OF TRANSITIONAL JUSTICE

У статті досліджено актуальні питання забезпечення та захисту прав і свобод українських дітей в умовах воєнного стану, спричиненого збройною агресією Російської Федерації проти України в контексті транзитивного правосуддя. Проаналізовано діяльність державних органів, міжнародних інституцій та правозахисних організацій, спрямовану на фіксацію, документування та розслідування фактів порушень прав дитини, зокрема незаконної депортації, примусового переміщення, насильства та позбавлення доступу до освіти. Розкрито механізми транзитивної юстиції, які застосовуються для встановлення істини, відшкодування шкоди та забезпечення справедливості. Висвітлено роль Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, який Уповноважений Верховної Ради України з прав людини активно здійснює правову допомогу особам в питаннях усиновлення. За допомогою систематичних моніторингових дій виявляється маса порушень прав дітей та здійснюється активне та швидке реагування на такі порушення. Вагомим для захисту прав дитини стало відкриття в Україні Центру захисту прав дитини. Центр звертає свою увагу на питаннях незаконної депортації та примусового переміщення українських дітей. Центр став потужним інструментом міжнародного зв'язку, адже його відвідують іноземні делегації, що дає змогу розкрити інформацію про жорстокі злочини, що вчиняються Росією щодо українських дітей. Значну увагу приділено ініціативам України щодо повернення незаконно вивезених дітей, зокрема національному плану дій “Bring Kids Back UA”, який об'єднує зусилля держави, країн-партнерів та міжнародних організацій задля репатріації українських дітей. Визначено, що на базі “Bring Kids Back UA” вже активно працюють два проекти: Міжнародна коаліція за повернення українських дітей, яка створена з метою координації та співпраці між Україною та державами-партнерами, серед яких вже близько сорока країн. Дана співпраця дає змогу визначити місце знаходження незаконно депортованих дітей, здійснити безпечну репатріацію для возз'єднання їх із сім'ями. У статті визначено, що забезпечення прав дітей є не лише обов'язком держави, а й базисом її демократичного розвитку, адже саме діти становлять майбутнє українського суспільства.

Ключові слова: українські діти, права дитини, депортація, захист прав та свобод, транзитивна юстиція, транзитивне правосуддя, воєнний стан, документування, примусового переміщення, Уповноважений Верховної Ради України з прав людини.

The article examines topical issues of ensuring and protecting the rights and freedoms of Ukrainian children in the context of martial law caused by the armed aggression of the Russian Federation against Ukraine. It analyses the activities of state bodies, international institutions and human rights organisations aimed at recording, documenting and investigating violations of children's rights, in particular illegal deportation, forced displacement, violence and deprivation of access to education. The mechanisms of transitional justice used to establish the truth, compensate for damage and ensure justice are revealed. The role of the Ukrainian Parliament Commissioner for Human Rights is highlighted, who actively provides legal assistance to individuals in matters of adoption. Through systematic monitoring, numerous violations of children's rights are identified and actively and promptly responded to. The opening of the Centre for the Protection of Children's Rights in Ukraine has been significant for the protection of children's rights. The Centre focuses on issues of illegal deportation and forced displacement of Ukrainian children. The Centre has become a powerful tool for international communication, as it is visited by foreign delegations, which allows for the disclosure of information about the cruel crimes committed by Russia against Ukrainian children. Considerable attention was paid to Ukraine's initiatives to return illegally removed children, in particular the national action plan “Bring Kids Back UA”, which brings together the efforts of the state, partner countries and international organisations to repatriate Ukrainian children. It has been determined that two projects are already actively working on the basis of “Bring Kids Back UA”: the International Coalition for the Return of Ukrainian Children, which was created to coordinate and cooperate between Ukraine and partner countries, including about forty countries. This cooperation makes it possible to locate illegally deported children and ensure

their safe repatriation so they can be reunited with their families. The article states that ensuring children's rights is not only the state's duty but also the basis for its democratic development, as children are the future of Ukrainian society.

Key words: *Ukrainian children, children's rights, deportation, protection of rights and freedoms, transitional justice, martial law, documentation, forced displacement, Ukrainian Parliament Commissioner for Human Rights, Bring Kids Back UA.*

Вступ. Україна, як молода європейська країна знаходиться у стані транзиції. Будучи незалежною країною, виборовши для себе право бути повноцінним суб'єктом міжнародних відносин, Україна активно розвивається в різних сферах, активно співпрацює з іншими державами, має потенціал для росту та розвитку та взяла вектор на євроінтеграцію.

Наразі, Україна потерпає від воєнних дій, розпочатих Російською Федерацією проти суверенітету і територіальної цілісності, що тривають з 2014 року і змушена боротися за право бути вільною суверенною і незалежною правовою державою. Найважливішим аспектом, який Україна повинна забезпечити в цей важкий період, є захист прав своїх громадян.

Ключову роль в здійсненні контролю за додержанням прав та свобод людини і громадянина відіграє держава, за допомогою спеціальних механізмів, які покликані сприяти більш ефективному руху до демократії, подолання в таких транзитивних суспільствах наслідків конфліктів, пов'язаних з масштабними актами агресії та насильства. Для таких суспільств, транзитивна юстиція визначається як необхідний крок на шляху до захисту прав та свобод людини. Саме в умовах воєнного стану, роль держави, як захисника своїх громадян, важлива як ніколи, адже права та свободи як цивільних так і військовослужбовців потребують захисту.

Постановка проблеми. Концепція правосуддя транзитивного періоду сьогодні є дуже актуальною, що пов'язано з поширенням внутрішніх та міждержавних конфліктів. В умовах воєнного стану питання захисту прав громадян виходять на перший план і стають ключовим елементом відносин між державою та суспільством. Захист порушених прав людини потрібно здійснювати в різноманітних сферах: починаючи із захисту прав військовослужбовців, забезпечення доступу до медичної допомоги пораненим та особам з інвалідністю, які постраждали внаслідок воєнних дій, щоб такі особи отримали допомогу, як реабілітаційну так і психологічну та змогли адаптуватися до наявних життєвих обставин, закінчуючи забезпеченням прав мирного цивільного населення, яке знаходиться під постійною загрозою.

З моменту початку збройного конфлікту на території України навесні 2014 року, міжнародні і національні правозахисні організації фіксують значні порушення прав людини в зоні конфлікту. Україна, за допомогою механізмів транзитивного правосуддя здійснює великий обсяг

роботи пов'язаний з фіксацією ситуації, особливо в зонах ведення бойових дій, що полягає в документуванні, зібранні доказової бази, яка засвідчує факти порушення прав людини, щоб надалі надати інформацію уповноваженим органам та притягнути винних осіб до відповідальності. Значний вклад зараз здійснюється в сфері надання населенню правової допомоги, щоб особи мали змогу захистити свої права в судових та інших правозахисних органах, у співпраці з міжнародними організаціями.

Попри значні досягнення держави в цій сфері та становлення концепції транзитивного правосуддя забезпечення та захист прав і свобод українських дітей в умовах воєнного стану наразі є актуальним питанням для державних та правозахисних інституцій.

Актуальність даного питання полягає в тому, що захист прав дитини має бути пріоритетною ланкою правової держави, адже саме діти формують майбутнє суспільство виступаючи підґрунтям розвитку держави та мають особливу потребу в захисті державою. Через воєнні дії, розпочаті Російською Федерацією на території України, саме діти опинились під впливом найбільшої небезпеки. Незаконна депортація українських дітей на територію Російської Федерації, русифікація, видача їм документів та влаштування в сім'ї росіян, виховання цих дітей під призвою викривлених, нав'язаних їм історичних та патріотичних патернів несе під собою непоправну шкоду.

Мета статті полягає в тому, що досліджується яким чином здійснюється захист прав і свобод українських дітей в умовах воєнного стану в контексті транзитивного правосуддя. Оскільки, ця проблематика визначена, проте в умовах воєнного стану, механізми захисту недостатньо визначені та потребують аналізу для більшої розробленості, для забезпечення всього спектру прав дитини.

Виклад основного матеріалу. Питання захисту прав дитини державою, яка виступає в ролі основного суб'єкта здійснення цього захисту та застосування стратегій транзитивного правосуддя видається як ніколи актуальним, адже діти, особливо ті, що знаходяться на окупованих територіях стають жертвами сексуального насильства, депортації та примусового переміщення за межі країни. Вони можуть бути позбавленні батьків, які могли загинути внаслідок збройної агресії. В цьому контексті, захист дітей від психологічного та фізичного насилля є пріоритетним напрямком діяльності держави.

Протиправні діяння щодо дітей, які вчиняються країною-агресором порушують основоположне, гарантоване кожній дитині – право на життя та охорону здоров'я.

Ключовим завданням, що сприяє захисту прав українських дітей в умовах збройної агресії та окупації певних областей держави, стає проведення державою систематичних дій, пов'язаних із збиранням та фіксацією випадків порушень прав дітей. Адже, саме документування державними органами та правозахисними організаціями вчинених щодо українських дітей злочинів дає змогу в майбутньому здійснювати застосування покарання до винних осіб. Це є цілком транзитивного правосуддя. Звичайно, в умовах воєнного стану, державі виконувати свої функції неймовірно важко, оскільки є проблема того, що українських дітей використовують, щоб створювати атмосферу страху, здійснювати маніпуляції та таким чином впливати на події. Через незаконне викрадення дітей їх права порушуються щодо освіти, адже через призму пропаганди та викривлення історії здійснюється русифікація, що негативно вплине на світосприйняття та формування майбутньої особистості. Уповноважені діяти від імені держави органи та посадові особи щодня спрямовують свою роботу на те, щоб здійснити якнайшвидше повернення українських дітей та захист їх прав.

До прикладу, Уповноваженим Верховної Ради України з прав людини кожного дня здійснюється багато роботи, щоб якнайшвидше вирішити ряд проблем та забезпечити захист прав дітей. Оскільки велика кількість дітей залишилася без батьківського піклування, через те, що їх батьки зникли або загинули внаслідок обстрілів, важливим було дотримання прав таких дітей на сім'ю. Уповноважений Верховної Ради України з прав людини активно здійснює правову допомогу особам в питаннях усиновлення, так як багато сімей виявляють бажання усиновити дитину, а це питання потребує особливої уваги. Адже є особи, які використовують вразливе становище дитини і можуть діяти всупереч її інтересам, тому контроль за цією сферою є обов'язковим, особливо якщо постає питання усиновлення іноземним суб'єктом. Те ж саме стосується захисту прав дітей, переміщених до дитячих будинків-інтернатів, де неодноразово було виявлено факти порушення прав дітей на медичну допомогу, харчування, охорону здоров'я [1]. За допомогою систематичних моніторингових дій виявляється маса порушень прав дітей та здійснюється активне та швидке реагування на такі порушення.

Важливим аспектом для захисту прав дитини стало відкриття в Україні Центру захисту прав дитини. Центр звертає свою увагу на питаннях незаконної депортації та примусового переміщення українських дітей. Впровадження Центру надало можливість проводити опитування

серед дітей, та забезпечити їх участь у дистанційних судових засіданнях. Центр став потужним інструментом міжнародного зв'язку, адже його відвідують іноземні делегації, що дає змогу розкрити інформацію про жорстокі злочини, що вчиняються Росією щодо українських дітей [2]. Створення даного Центру захисту прав дітей стало ще одним кроком до закріплення як для українського суспільства, так і для усієї міжнародної спільноти, що діти, їх життя, права, свободи, інтереси та захист являються основним пріоритетом для України. Даний центр відвідав Постійний спостерігач Університету миру ООН Давід Фернандес Пуяна, який висловив підтримку та важливість подальшої співпраці між Університетом миру ООН та Україною у сфері захисту прав дітей, адже мир є основою розвитку суспільства, а захист прав дітей – ключовою частиною миру[3].

Умови воєнного стану ускладнюють моніторинг та швидке реагування на ситуацію порушення прав дітей, які мають місце на окупованих територіях держави. Для регулювання даної проблеми та забезпечення захисту прав дітей, моніторингу інформації про їх перебування, в Україні було створено державний портал для розшуку дітей, який являє собою інформаційну платформу «Діти війни» [4]. Дана платформа дозволяє генерувати інформацію про постраждалих внаслідок воєнного стану дітей у декількох аспектах, тобто дітей, яких було депортовано, які загинули, зникли безвісти чи зазнали поранень, та інформацію про знайдених та повернутих на територію України. Очевидно, що показники на платформі не можуть в точній кількості відповідати реаліям, через активні бойові дії на певних територіях відслідкувати таку інформацію просто неможливо, але дана платформа є потужним полем зв'язку суспільства з правоохоронними органами держави, такими як Національна поліція, Офіс Генерального прокурора та Національне інформаційне бюро. Скориставшись порталом громадяни можуть повідомити про скоєний проти дитини злочин; про дитину, яка знаходиться без відповідного дорослого супроводу; про факт депортації дитини чи про будь-які інші порушення прав дитини, щоб відповідні органи мали змогу діяти, захищати та відновлювати справедливість. Дана платформа є прикладом взаємодії громадянського суспільства та держави, завдяки чому здійснюється захист права людини.

Проте, було запущено національний план дій "Bring Kids Back UA" та вже розроблено алгоритм супроводу дитини, яка повертається в Україну. "Bring Kids Back UA" було створено з ініціативи Президента України, як стратегічний план дій, який за допомогою об'єднання зусиль українського уряду, країн-партнерів та міжнародних організацій сприяє поверненню дітей, насильно депортованих з України [5]. На базі "Bring Kids

Back UA” вже активно працюють два проекти: Міжнародна коаліція за повернення українських дітей, яка створена з метою координації та співпраці між Україною та державами-партнерами, серед яких вже близько сорока країн. Дана співпраця дає змогу визначати місце знаходження незаконно депортованих дітей, здійснити безпечну репатріацію для возз’єднання їх із сім’ями.

Висновки. Держава, її уповноважені органи відіграють вагомую роль в механізмі захисту прав своїх громадян в умовах воєнного стану. Ця роль посилюється, коли мова йде про захист прав та свобод дітей, оскільки вони належать до найвразливішої верстви суспільства.

В умовах сьогодення як на державному, так і на міжнародному рівні застосовуються механізми транзитивної юстиції. Це здійснюється шляхом відстеження випадків насильства над дітьми у зоні бойових дій, документації випадків

поранень, загибелі або примусового переміщення дітей. Здійснюється сприяння надання дітям необхідної психологічної допомоги через співпрацю з медичними установами та психологічними службами, збирання інформації про порушення прав дітей для передачі її в міжнародні інституції, що надає змогу забезпечити вплив на країну-агресора та надати міжнародного розголосу проблемі, для її якомога швидшого вирішення.

Очевидно, що здійснення захисту прав і свобод українських дітей в умовах воєнного стану є актуальним питанням і вирішити його не так легко, але Україна продовжує робити багато кроків для цього використовуючи ситуативно механізми транзитивної юстиції, що свідчить про необхідність впровадження національної моделі транзитивного правосуддя як необхідної складової в сучасних умовах.

Список використаних джерел:

1. Доповідь про стан додержання та захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні у 2023 році : Щорічна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини. URL: <https://ombudsman.gov.ua/report-2023/>

2. Президент ознайомився з планом повернення незаконно депортованих Росією дітей “Bring Kids Back UA” та взяв участь у відкритті Центру захисту прав дитини. Офіційне інтернет-представництво Президента України. URL: <https://www.president.gov.ua/news/prezident-oznajomivsya-z-planom-povernennya-nezakonno-deport-83261>

3. Постійний спостерігач Університету миру ООН відвідав Центр захисту прав дитини в Україні: говорили про поглиблення співпраці. Омбудсман України. URL: https://ombudsman.gov.ua/news_details/postijnij-sposterigach-universitetu-miru-on-vidvidav-centr-zahistu-prav-ditini-v-ukrayini-govorili-pro-pogliblennya-spivpraci (дата звернення: 01.04.2025)

4. Діти війни 24 лютого 2022 – 1 квітня 2025. URL: <https://childrenofwar.gov.ua/>

5. Президент ознайомився з планом повернення незаконно депортованих Росією дітей BringKidsBack UA та взяв участь у відкритті Центру захисту прав дитини. Офіційне інтернет-представництво Президента України. URL: <https://www.president.gov.ua/news/prezident-oznajomivsya-z-planom-povernennya-nezakonno-deport-83261>

Дата першого надходження статті до видання: 16.11.2025

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 19.12.2025

Дата публікації (оприлюднення) статті: 31.12.2025